

**ESKİ ŞARAP YENİ ŞİŞE?:
BÖLGEDEKİ SON GELİŞMELER
IŞIĞINDA AB DIŞ POLİTİKASINDA
AKDENİZ HAVZASI VE ORTA DOĞU**

*Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 33, Sayı 1, 2015
s. 135-154*

Müge KINACIOĞLU
Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
mugekinaci@yahoo.com

Öz: Bu makalenin amacı, son dönemde Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da olan gelişmeler bağlamında AB'nin Akdeniz politikasına genel bir bakış sunmaktır. Makale, ilk önce AB'nin geçmişte bölge için geliştirdiği politikaları inceleyecek, ikinci bölümde de Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da, genel olarak "Arap Baharı" olarak adlandırılan Arap halk hareketleri sürecinde AB'nin dış politikasını değerlendirecektir. Bu çerçevede makale, AB'nin, Akdeniz Havzası ve Orta Doğu'daki devrim ve krizlere yönelik Birlik düzeyinde ortak bir politika geliştirememiş olduğunu ve radikal değişim olarak tanımlanan gelişmeler karşısında, daha önceki AB politikalarının özünde devamlılığını koruduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Sözcükler: AB, dış politika, Akdeniz politikaları, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Arap Baharı.

**OLD WINE, NEW BOTTLE?:
THE MEDITERRANEAN BASIN
AND THE MIDDLE EAST IN THE
EU FOREIGN POLICY IN THE
CONTEXT OF THE RECENT
DEVELOPMENTS IN THE REGION**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol 33, Issue 1, 2015
pp. 135-154*

Müge KINACIOĞLU

Assoc.Prof.Dr. Hacettepe University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of International Relations
mugekinaci@yahoo.com

Abstract: This article aims to provide an overview of the EU's Mediterranean policy in the context of the recent developments in North Africa and the Middle East. The article will first examine previous EU policies towards the region. In the second part, it will evaluate the EU's foreign policy during the Arab uprisings that has come to be referred to as the "Arab Spring". Within this framework, the article argues that the EU has not developed a common policy at the Union level as a response to the revolutions and crises in the Mediterranean basin and the Middle East, but rather maintained the former EU policies in essence.

Keywords: *EU, foreign policy, Mediterranean policies, Middle East, North Africa, Arab Spring.*

GİRİŞ

1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, Avrupa Birliği (AB) dış politikasının yönetiminin hukuki zeminine birçok değişiklik getirmiştir. Bu anlamda, Antlaşma'nın belki de nihayet, Henry Kissinger'a atfedilen meşhur "Avrupa'yı aramak istediğim zaman, kimi arayacağım?" sorusuna bir yanıt oluşturduğu söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 1970'lerdeki Dışişleri Bakanı, Haziran 2012'de Varşova'da Polonya Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşme sırasında her ne kadar bu soruyu aslında bir başka bakanın sormuş olduğunu sandığını söylemiş olsa da, bugünkü durumu özetlerken Avrupa'da artık aranacak bir telefon olmasına karşın, yanıtın her zaman açık ve net olmadığını vurgulamıştır (Gera, 2012). 1992 yılında Maastricht Antlaşması ile şekillendirilen Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın tutarlı Birlik politikaları ürettiği konusundaki şüpheler, birçok gözlemci tarafından paylaşılmaktadır.

Lizbon Antlaşması ile belirlenen kurumsal yapı, stratejik yönelimin sağlanması için, dış politikanın en üst noktasına, şu anda Donald Tusk başkanlığındaki devlet ve hükümet başkanlarından oluşan AB Konseyi'ni koymuştur. İlkesel olarak, AB'nin dışişleri ve güvenlik politikasından sorumlu Yüksek Temsilcisi ve AB Komisyonu Başkan Yardımcısı Federica Mogherini, Dışişleri Konseyi'nin stratejik önderliğinde oluşturulan politikaları yürütmektedir. Ancak pratikte, dış politikanın oluşumunda ve yürütülmesinde çeşitli kurumların olduğu söylenebilir. Bunların arasında, Komisyon'un çeşitli Genel Müdürlükleri (özellikle Ticaret, Genişleme, Gelişme ve İşbirliği Genel Müdürlükleri), AB Parlamentosu, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Avrupa Yatırım Bankası sayılabilir.

Bu karmaşık kurumsal yapıya ek olarak, üye ülkeler belirli bölgesel çıkarları, özel küresel konular, ya da diğer devletlerle özel ilişkiler açısından, farklı ve bireysel politikalar izlemektedir. Lizbon'dan sonra üye ülkelerin çeşitli dış politika konularında kendilerine özgü politika uygulamalarının kurumsal yansımaları, dış politika karar alma mekanizmalarında, oybirliği kuralının sürdürülmesinde görülmektedir. Bunun yanı sıra, bazı gözlemciler, dış politika konularında göreceli tecrübesiz ve pek de fazla

tanınmayan Catherine Ashton'ın Lizbon sonrası ilk AB Yüksek Temsilcisi ve AB Komisyonu Başkan Yardımcısı olarak atanmasının kasıtlı olarak Avrupa Dış Eylem Servisinin (ADES-*European External Action Service* – EEAS) ve Lizbon düzenlemeleri ile öngörülen potansiyel ODGP'nin belini büktüğü görüşünü savunmuşlardır. Ashton, AB Parlamentosu'nda da defaatle zayıf ve etkisiz olmakla eleştirilirken, ADES de fazla bürokratik, tepki vermekte yavaş, kadrosu ve yönetiminin zayıf olduğu eleştirilerine hedef olmuştur (Spiegel Online International, 2010; Avrupa Parlamentosu, 2013; Smith, 2013: 1304).

Birliğin 2004 genişlemesi, şüphesiz, ODGP'nin gelişimi ile ilgili herhangi bir çalışmanın göz ardı edemeyeceği önemli bir unsurdur. Bu bağlamda, yakın tarihinde siyasi baskı ve özgürlük hareketleri olan, *transatlantik* güvenlik anlayışları kendilerine özgü 10 eski Varşova Paktı ülkesinin üye olması, AB'nin dış politikasının daha çok demokrasi teşviki etrafında oluşturulması; otoriter yönetimlere baskı unsuru olarak insan hakları vurgusunu öne çıkaran bir politika izlemesi gerekliliğini savunan, kademeli bir bütünleşme süreci öngören geleneksel görüşlere bir çelişki oluşturmuştur.

AB'nin günümüzün siyasi krizlerine tepkisi ve bu krizler bağlamında izlediği politikalar tartışılırken düşünülmesi gereken bir başka nokta da, Birliğin Yugoslavya'nın çöküşünde ortak politika üretememesinin ve ABD'nin 11 Eylül olayları sonrası politikalarının, özellikle de Irak işgalinin, Avrupa'da doğurduğu siyasi bölünmelerin travmalarıdır. Bu unsurlara ek olarak, AB'nin dış politika değerlendirmelerinde, son yıllarda içinde bulunduğu mali ve ekonomik krizden dolayı içe döndüğü ve dış politika konularına ilgisinin azaldığı da unutulmamalıdır.

Avrupa ve güney/doğu Akdeniz bölgesi hem coğrafi hem de tarihi olarak birbirleriyle içiçedir. AB'de ki göçmenlerin gittikçe artan bir kısmının kökleri bu bölgedeki ülkelerdedir. Bu çerçevede, bu makalenin amacı, son dönemde Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da olan gelişmeler bağlamında AB'nin Akdeniz politikasına genel bir bakış sunmaktır. Makale, ilk önce AB'nin bölge için geçmişte geliştirdiği politikaları inceleyecek, ikinci bölümde de Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da, genel olarak "Arap Baharı" olarak adlandırılan Arap halk hareketleri sürecinde AB'nin Akdeniz politikasını

ve bu gelişmelerin AB dış politikasına genel olarak etkilerini değerlendirecektir. Makalenin temel argümanı, AB'nin, Akdeniz Havzası ve Orta Doğu'daki devrim ve krizlere yönelik Birlik düzeyinde ortak bir politika geliştirememiş olduğu ve radikal değişim olarak tanımlanan gelişmeler karşısında, daha önceki AB politikalarının özünde devamlılığını koruduğudur.

1. AB'NİN AKDENİZ HAVZASI VE ORTA DOĞU COĞRAFYASINA YÖNELİK GEÇMİŞ POLİTİKALARI

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olduğu günlerden bu yana, AB, 1972'de ilan edilen *Global Akdeniz Politikası*'ndan (GAP), 1990'ların *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı* (Euro-Med) ve Fransız Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'nin 2007'de önerdiği iddialı *Akdeniz için Birlik* politikasına kadar, Akdeniz ve Orta Doğu bölgesindeki ülkelerle ortak bir platform kurmak için çaba göstermiştir. AB'nin Akdeniz ortaklarını oluşturan ülkeler de zaman içinde değişiklik göstermiştir. Örneğin, AET'nin GAP'ı Akdeniz etrafındaki bütün devletlere açıkken,¹ GAP çerçevesinde olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın 1980'lerde Avrupa Topluluğu'na (AT) katılmasıyla, bu ülkeler GAP'ın kapsamından çıkmıştır. AB'nin Akdeniz ortaklarının yapısı, AB'nin 1995'de Barselona Süreci olarak da bilinen yeni Avro-Akdeniz Ortaklık politikasını hayata geçirdiği dönemde bir kez daha değişmiş, eski Yugoslavya'nın parçalanmasıyla kurulan yeni Balkan devletleri artık Doğu Avrupa ülkeleri olarak anılmaya başlayıp, bu devletlerle ilişkiler genişlemiş, AB Komşuluk Politikası'nın parçası haline gelmiştir. Öte yandan, Barselona Süreci, o zaman Birleşmiş Milletler yaptırımları uygulanan Libya hariç, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerini kapsamıştır. Akdeniz için Birlik'e ise Libya, bazı Balkan ülkeleri, Arnavutluk ve Moritanya da katılmıştır. Bu çerçevede, "Akdeniz Bölgesi"ni oluşturan ülkelerin, AB'nin değişen çıkarlarına ve önceliklerine göre tanımlandığı söylenebilir (Cardwell, 2011: 224-230).

AB'nin 1970'lerden bu yana izlediği politikaların temel parametreleri güvenlik, Arap- İsrail sorunu, enerji ve ekonomik gelişme/kalkınma olmuştur. Bu ülkelere yaklaşım zaman içinde, 1970'lerdeki bölgeler arası diyalog inşa etmeye çalışan politikalarından, daha derin ikili ilişkilerin ve bölgesel yaklaşımların içiçe geçtiği politikalara kaymıştır. Aynı zamanda, AB politikaları özellikle Soğuk Savaş sonrası ilk

dönemde bölgede demokrasi ve insan haklarını geliştirme gibi daha idealist bir politika ve bölgede siyasi istikrarı ve ekonomik çıkarları öncelleyen pragmatik politikalar arasında salınmıştır.

Global Akdeniz Politikası (GAP)

AET'nin güney Akdeniz komşuları için geliştirdiği bölgesel strateji, 1972 ve 1991 arasında GAP kapsamında olmuştur. GAP'ın önemi öncelikle, AET'nin Akdeniz havzasını ortak bir politika gerektirecek şekilde, "bölge" olma niteliği taşıyan, homojen bir coğrafya olarak tanımlamasında yatmaktadır.

GAP, kapsayıcı çok taraflı bir çatı olmaksızın, AET ve bir takım Akdeniz ülkeleri arasında ticari, mali ve teknik konulardaki ikili anlaşmaları içermekteydi (Bicchi, 2011: 8). GAP, AET'nin Akdeniz ortaklarının sınıai mallarına Avrupa ortak pazarına serbest erişim sağlamasına rağmen, taraflar arasında ticareti önemli ölçüde arttırmadı. Ancak, GAP, ilişkilerde ekonomik anlamda bir gelişme sağlayamamış olmasına rağmen, planlanmamış bir sonuç doğurmuş, AET'nin Arap-İsrail çatışmasına yaklaşımında değişiklik yaşanmıştır. Bu bağlamda, AET, Filistinlilerin kendi yönetimlerini kurma hakkını ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) barış görüşmelerinde yer alma hakkını tanımıştır.

Bölgeye karşı 1970'lerde izlenen bu aktif politikalar dönemini; Yunanistan'nın 1981'de, İspanya ve Portekiz'in 1986'da AET'ye üye olması ile birlikte, 1980'lerde bölgeye ilginin azaldığı bir dönem takip etmiştir. Bu Akdeniz ülkelerinin Topluluk'a katılmaları sonucu, AET'nin güney Akdeniz ortakları ile yaptığı ticaret yeni üye ülkelere yönelmiş, AET, zeytin ve domates gibi birçok Akdeniz ürünü bakımından kendi kendine yeterli hale gelmiştir. Dolayısıyla, Topluluk'a üye olmayan Akdeniz ülkeleri ile olan ilişkilerde azalma yaşanmıştır (Bicchi, 2009: 14-20).

Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (Renewed Mediterranean Policy)

1993'de Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle, AET, Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşmüştür. Genişletilmiş ve derinleştirilmiş bütünleşme ile yeni bir ivme kazanan AB, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle de doğu ve güney komşularına karşı

ilişkilerinde yeni bir aktivizm ortaya koymuştur. Bu çerçevede, Birlik, 1991 yılında Yenileştirilmiş Akdeniz Politikasını (YAP) başlatmıştır. 1995 yılına kadar devam eden bu politika ile AB Akdeniz bölgesine yapılan mali yardımlar artırılmış, sivil toplum örgütleri, üniversiteler, belediyeler, yerel yönetimler arasında teması geliştirecek işbirliği projeleri yapılmış, çok taraflı işbirliği ağı oluşturma hedeflenmiştir (Tovias, 1996: 12-13). Bunların yanı sıra işbirliği insan hakları, demokrasinin geliştirilmesi ve çevre konularını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Avrupa Komisyonu, 1989). Ancak, GAP gibi YAP da, AB ülkelerinin siyasi hedefleri ile gerçekteki çabalarının arasındaki açık ara yüzünden Akdeniz havzasında önemli bir ekonomik gelişme sağlayamamış, Akdeniz'in iki yakasındaki ülkelerin arasındaki yapısal ekonomik farklılıkları kapatacak ekonomik reformları hayata geçirememiştir. Bununla beraber, uluslararası sistemde önemli değişikliklerin, Orta ve Doğu Avrupa'da büyük dönüşümlerin yaşandığı bu dönemde, YAP'ın Akdeniz havzasını AB'nin gündeminde tutması bakımından önemli olduğu söylenebilir (Gomez, 2003).

Akdeniz-Avrupa Ortaklığı: Barselona Süreci

AB, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, yeni uluslararası konjonktürün güvenlik tehdit ve risk algıları çerçevesinde, Akdeniz havzası ve Orta Doğu coğrafyasında etkin bir rol oynamak için 1995 yılında Barselona Süreci olarak bilinen, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı açılımını başlatmıştır (Avrupa Birliği, 1995). Siyasal ve güvenlik; ekonomik ve mali; kültürel, sosyal ve insani olmak üzere üç ana alanda bölgesel işbirliği öngören Barselona Süreci, “yumuşak güç” unsurlarına vurgu yapmış, ikili ortaklık antlaşmalarıyla bölgesel işbirliği politikalarının paralel ve koordineli bir şekilde yürütülmesini hedeflemiştir. Bu sürecin, yeni-işlevselci bir bakış açısı ile bölgesel ekonomik işbirliğinin siyasi işbirliğine yol açacağı; yeni-liberal bakış açısından ise bölgesel ekonomik liberalleşme ve kalkınmanın siyasi reformlar ve liberalleşme ile sonuçlanacağı varsayımlarından yola çıktığı söylenebilir.

Barselona Süreci, siyasal ve güvenlik konularındaki işbirliğinin hedefini ortak bir barış ve istikrar alanı kurmak; ekonomik ve mali işbirliğinin hedefini sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek bölge ülkelerinin ekonomik durumunun iyileştirilmesini sağlamak; sosyal ve kültürel konularda ortaklığın hedefini de eğitim,

sosyal kalkınma, göç, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, yabancı düşmanlığı, yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda sivil toplum örgütlerini de kapsayan bir işbirliği sağlamak, aynı zamanda da kültürler arası diyalog ve anlayışı geliştirmek olarak belirlemiştir (Avrupa Birliği, 1995). Bu sürecin en iddialı hedeflerinden biri de, AB ve Akdeniz ülkeleri arasında serbest ticaret bölgesi oluşturma hedefiydi. Bu bağlamda, 1995-2005 yılları arasında, AB; Cezayir, Fas, İsrail, Lübnan, Mısır, Tunus, Ürdün ile Avrupa-Akdeniz Ortaklık anlaşmaları imzalamıştır.

Ancak, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, çevrenin korunması, enerji konusunda eğitim, doğal afetlerle mücadele, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin geliştirilmesi gibi özünde teknik konuları içeren bir süreç olmuştur. Demokrasi, insan hakları ve bölgesel güvenliği de geliştirmesi hedeflemiş olmasına rağmen, sürecin siyasi ve güvenlik alanı, bölgedeki sömürge geçmişinden kaynaklanan hassasiyetlerin ve Arap-İsrail çatışmasına üye ülkelerin farklı yaklaşımlarının gölgesinde kalmış, anlamlı bir ortak Birlik politikası izlenmemiştir. Nitekim, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kitle imha silahları konusunu kapsamakla beraber, ne Arap-İsrail çatışmasını ne de Arapların İsrail'in nükleer silahları ile ilgili endişelerini gündemine almıştır (Tzifakis, 2007: 51). Sürecin siyasi ve güvenlik ayağının, özellikle 11 Eylül olaylarından sonra AB'nin tehdit algılamalarının bir yansıması olarak göç ve teröre karşı mücadele konularına vurgusu, Birlik'in özellikle İslam ülkelerinden gelen üçüncü ülke vatandaşlarına karşı izlediği, sivil özgürlükleri kısıtlayan yeni göç, sığınma ve sınır kontrolü politikaları, bölge istikrarını koruma açısından bu coğrafyadaki rejimlerin varlıklarını sürdürmelerini, bölgenin siyasi liderlerinin liberalleşme ve demokratik reformlar yerine istikrarı öncelleyen politikalarına kılıf yaratmalarını, AB'nin dolaylı olarak meşrulaştırmasına neden olmuştur. AB'nin, İsrail'in işgal altındaki topraklarda yeni yerleşim planları ve güvenlik duvarları gibi politikalarına ses çıkarmaması, Hamas'ın Gazze'deki 2006 zaferini tanınamaması, Arap halkları arasında bölgede demokrasi konusunda çifte standart uygulandığı kanısını yaygınlaştırmıştır (Hollis, 2012: 91). Bu çelişkili politikalar, AB'nin bölgede normatif gücünü büyük ölçüde baltalamıştır (Pace, 2009: 47).

Ortaklığın üçüncü ayağını oluşturan, sosyal, insani ve kültürel konulardaki işbirliği de Arap yönetimlerinin izin verdiği sivil toplum örgütlerinin katılabildiği bir

çerçeve olmanın ötesine geçememiştir. Üye ülkeler ve AB kurumları, otokratik rejimlerle ilişkilerini, yardım karşılığı reform sözlerinin tutulmadığı, AB temsilcilerinin sivil toplum örgütleriyle görüşmeleri engellendiği durumlarda da sürdürmeye devam etmiştir. Bu anlamda, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, sivil toplumun gelişimi ve demokratikleştirme ile bölgenin dönüşümünü sağlamaktan ziyade, bölgede istikrara öncelik vererek mevcut rejimlerin elini güçlendirmiştir.

Barselona Süreci'nin bölgede istenen ilerlemeleri sağlayamamış olmasını değerlendirirken, altı çizilmesi gereken bir başka nokta da, tarafların beklentilerinin birbirleriyle örtüşmediğidir. Örneğin, AB'nin önceliği Akdeniz bölgesinde istikrarı sağlamak iken, bölge ülkeleri için Avrupa pazarına daha kolay erişim ve kalkınma yardımları olmuştur (Kausch ve Youngs, 2009: 963-975). Bu beklenti farklılığına, ve Arap-İsrail çatışmasının AB ve güney komşuları arasında siyasi işbirliğini baltalamış olmasına rağmen, sürecin İsrail ve Filistin Yönetimini de kapsayan birçok Orta Doğu ülkesini aynı platformda buluşturması bakımından olumlu bir sonucu da olduğu söylenebilir.

Avrupa Komşuluk Politikası (AKP)

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın yanı sıra bölgeyi ilgilendiren ve daha kapsayıcı bir politika olarak 2003-2004 yıllarında ortaya çıkan bir diğer AB politikası ise, Komisyon tarafından başlatılan Avrupa Komşuluk Politikası'dır (Avrupa Komisyonu, 2004). Bu politikanın, 2003 yılında hazırlanmış olan Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin (Avrupa Birliği Konseyi, 2003) temel hedefleri arasındaki AB'nin etrafındaki güvenlik alanını "iyi yönetilen ülkeler halkası" oluşturarak genişletme amacına hizmet etmesi planlanmıştır. AKP, AB'nin doğusundaki jeopolitik değişikliklerle baş edebilmek ve doğusundaki yeni komşularında istikrarı sağlayabilmek için geliştirilmiş bir politikaydı. Ancak, AB'nin güney üyeleri, AKP'nin güney komşuları da kapsamı konusunda ısrarcı olmuştur.

Avrupa Komşuluk Politikası, Akdeniz ve Orta Doğu bölgesindeki ülkelerin gerçeklerinden çok, AB'nin iç dinamikleri sonucu ortaya çıkan bir politika olduğu için, bölgenin iktisadi ihtiyaçlarını karşılamak konusunda da çok sınırlı kalmıştır. Barselona

Süreci ile karşılaştırıldığında, AKP'nin teknik ve ekonomik konulara odaklanan ikili anlaşmalarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu anlamda, AKP siyasi reform, demokrasi ve insan hakları konularının takipçisi de olmamıştır (Grant, 2011: 4). Demokratikleşme, insan haklarının geliştirilmesi ve siyasi reformlar, bu politikanın temel hedefleri arasında yer alsa da, Akdeniz havzasında ve Orta Doğu bölgesinde AB yine yasadışı göç, enerji arzının güvenliği gibi kendi önceliklerine ağırlık vermiş; demokratikleşme, siyasi reform ve insan hakları ihlalleri için Arap rejimlerine baskı uygulamamış; sadece Birliği öncelikle ilgilendiren terörle mücadele ve yasadışı göç gibi konularda ön koşullar getirmiştir. Nitekim, Tunus 2009'da sivil toplum örgütlerinin yabancılarla görüşmesini yasaklayan tartışmalı bir yasa geçirmiş olmasına rağmen, AB Mayıs 2010'da, bu ülleyle olan 1995 Ortaklık Antlaşması'nı ileri düzeye taşımıştır (Torreblanca, 2012). Öte yandan, Avrupa Komşuluk Politikası ilerleme raporları, AB'nin insan hakları konusunda hiç bir gelişme olmadığı halde, Tunus (Avrupa Komisyonu, 2010a), Mısır (Avrupa Komisyonu, 2010b) ve Fas'a (Avrupa Komisyonu, 2010c) dış yardımı arttırdığını göstermektedir.

Akdeniz için Birlik

Fransa Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'nin öncülüğünde 2008 yılında Paris zirvesinde, Avrupa-Akdeniz bölgesinden 43 ülkenin katılımıyla kurulan² ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın devamı niteliğinde olan Akdeniz için Birlik (Avrupa Birliği, 2008) projesi de, Barselona Süreci ile ortak hedefler etrafında şekillenmiştir. Bu girişimin temel amacı, isteyen ülkeler arasında ortak projeler geliştirmektir. Bu amaç için, Akdeniz'de kirlilikle mücadele, karayolu ve limanlar arası deniz yolları inşaatı, doğal afetlerden sonra işbirliği, güneş enerjisi kullanımını geliştirme, Slovenya'da yeni bir üniversite kurulması ve yatırımlar gibi somut altı konu belirlenmiştir. Görüldüğü gibi, bu işbirliği alanları göreceli olarak tartışmalı olmayan konulardır. Ayrıca, bu işbirliği alanlarının içerdiği bazı teknik konular, daha önceki "ortaklık" politikaları çerçevelerinde kurumsallaşma aşamasına gelmiştir (Kausch ve Youngs, 2009: 965). Öte yandan, AB'nin insan hakları ve demokrasi gibi Avrupa değerlerini bölgede yeşertme hedefi, bu işlevsel işbirliğine yapılan vurgunun gölgesinde kalmıştır. Her ne kadar Paris Zirvesi Ortak Bildiri'sinde, Akdeniz bölgesini barış, demokrasi, işbirliği ve refah

alanına dönüştürülmesinin öneminin altı çizilmişse de, pratikte AB, kendi güvenlik çıkarları için bölgede istikrarlı yönetimlerle yetinmiş, Barcelona Süreci ve YAP'ın aksine, siyasi koşullardan vazgeçmiştir (Bicchi, 2011: 14).

Akdeniz için Birlik, hem Fransa'nın bölge ile olan emperyal geçmişi, hem de otoriter rejimlerin sağladığı istikrarı ve ekonomik liberalleşmeyi siyasal liberalleşmenin önünde tutan önceki AB Akdeniz politikalarının Arap coğrafyasında yarattığı hayal kırıklığı yüzünden, bölgede kuşku ile karşılanmıştır. Ayrıca, AB'nin Arap-İsrail çatışmasının çözümü için çaba göstermemesi, bu oluşumun önündeki en büyük engellerden biri olarak kalmıştır. Dış politika kurumsallaşmasının karmaşık bir yapı alması, ortak politika üretmekteki zorlukların devam etmesi ve Avrupa'nın içine girdiği ekonomik kriz sonucu, AB'nin kendi iç sorunlarına yönelmesi, Akdeniz için Birlik projesini etkisiz kılan diğer nedenler arasında sayılabilir.

GAP'dan Barcelona Süreci, ve Akdeniz için Birlik'e kadar, AB'nin bölge için geliştirdiği politikaların geneldeki başarısızlıklarının arkasında, öncelikle AB'nin bu bölgeyi nasıl tanımladığı ve bu anlayışı dayatması olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, İsrail'i Arap komşularıyla aynı oluşumların içine yerleştirme çabası, ortaklık politikalarına göz ardı edilmeyecek bir tansiyon yüklemiştir. Siyasi gerilimler, yapısal ekonomik sorunlar ve AB ve Akdeniz ortakları arasındaki büyük ekonomik farklılık, zaman içinde kapsamlı bir ortaklık geliştirme iddiasını sulandırmıştır.

Akdeniz politikaları ile AB'nin bölge ile olan ikili ilişkileri ve ticaret hacmi artmış olsa da, bundan doğan ekonomik refahın otoriter rejimler altındaki halklara yansımaması, siyasi liberalleşme hedefi konusunda bu politikaları başarısız kılmıştır. Pratikte terörizm, göç, enerji yollarının güvenliği gibi AB tehdit algısını öncelleyen bu süreçler, bölgede statükonun korunmasını sağlamış, insan haklarının iyileştirilmesi, siyasi reform ve demokratikleşme konularını büyük ölçüde dışarıda bırakmış ve dolayısıyla bölge halkları gözünde AB'nin saygınlığını düşürmüştür. AB açısından bu politikaların başarısızlığı, AB'nin bölgesel ve küresel aktör olma çabalarına da büyük ölçüde darbe indirmiştir. Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası, AB'nin Akdeniz havzası ve Orta Doğu bölgesine yönelik geliştirdiği birbiriyle örtüşen politikaların, genel olarak ne bölge, ne de AB için siyasi kazanıma dönüşmediği söylenebilir. Bu bağlamda, "Arap

Baharı” diye tanımlanan halk hareketlerinin ortaya çıkışı, AB politikalarının siyasi bir işlev yerine getirmediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2. AB’NİN “ARAP BAHARI”NA KARŞI İZLEDİĞİ POLİTİKA

Popüler medyada “Arap Baharı” olarak bilinen kavram, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’da Aralık 2010’da başlamış olan halk hareketlerini ifade etmektedir. Bu halk hareketleri, Tunus’da Zeynel Abidin Bin Ali ve Mısır’da Hüsnü Mübarek gibi otoriter liderleri iktidardan düşürmüş, bölgede bir dizi toplumsal hareketi tetiklemiştir. AB’nin Akdeniz havzasında ve Orta Doğu’daki bu iç çatışmalara karşı izlediği politikalar incelendiğinde genel olarak uyumlu, tutarlı ve ortak politikalardan bahsetmek zor gözükmemektedir.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasındaki Arap ayaklanmaları, bölgedeki tüm aktörleri olduğu gibi AB’yi de hazırlıksız yakalamıştır. Normatif ve sivil bir güç olarak, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerini barışçıl yöntemlerle teşvik etme iddiasında olan AB için, bu coğrafyada yaşanan değişim rüzgarı, yukarıda da belirtildiği gibi, AB’nin şimdiye kadar genel olarak izlediği Akdeniz politikalarının başarısızlığı olarak görülebilir. AB, neredeyse 20 yılı aşkın bir süredir, bölgedeki politikalarına gerekçe olarak “ortak refah yaratmak” amacını göstermiştir. Oysa Arap ayaklanmalarını tetikleyen ekonomik eşitsizlikler ve yüksek oranda işsizlik olmuştur. Bununla beraber, Arap ayaklanmalarının, ekonomik talepler kadar, ifade özgürlüğü, adalet, ve insan onuruyla yaşama gibi siyasi talepleri de kapsayan bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Başka bir deyişle, “Arap Baharı” AB’nin bölgeye yönelik geliştirdiği politikaların dayandığı varsayımları derinden sarsmıştır. Örneğin, AB’nin birçok bölgesel konuda işbirliği yaptığı otoriter rejimleri sorgulamaksızın, ekonomik gelişme ve liberalleşmenin siyasi reformlara (otoriter rejimlerin izin verdiği ölçüde) yol açacağı varsayımı, bu halk hareketlerinin sadece ekonomik iyileştirme değil, insan onuru ve ifade özgürlüğü talepleriyle de ortaya çıkmalarıyla çökmüştür (Balfour, 2012: 28).

“Arap Baharı”nın başlangıcı kabul edilen Tunus olayları Aralık 2010’da başladığında, AB’nin tepkisi çok yavaş olmuştur. İlk başta, Tunus ve Mısır Cumhurbaşkanlarını desteklemek ve Libya’da da Kaddafi karşıtı ayaklanmaya destek

vermek arasında gidip gelse de, AB daha sonra statüko siyasetinin yanlış olduğunu resmen kabul etmiştir. Buna rağmen, AB'nin ilk tepkisi, Tunus ayaklanmasından bir ay sonra Yüksek Temsilci Ashton ve Avrupa Komşuluk Politikası Komiseri Stefan Fühle tarafından diyalog ve itidal çağrısı yapan zayıf bir açıklama şeklinde olmuştur (Avrupa Birliği Konseyi, 2011a).

Mısır'daki olaylara tepki daha çabuk olmuşsa da, yine de AB'den bir açıklama gelmesi bir haftayı bulmuştur (Avrupa Birliği, 2011a). Ayrıca; Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya, Mısır'da şiddeti kınayıp, insan haklarına saygı duyulması gerektiğini vurgulayan ortak bir açıklama yapmıştır (Birleşik Krallık Hükümeti Haberleri, 2011). AB, Tunus Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali ve Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in mal varlığını görevlerini bıraktıktan haftalar sonra dondurmuştur (Balfour, 2011: 1). Öte yandan, Libya krizinde de, üye ülkeler bireysel politikalar izlemişlerdir. NATO'nun Libya'ya yaptığı askeri müdahaleye “koruma sorumluluğu” ilkesinden hareketle Birleşik Krallık ve Fransa öncülük etmiş, Almanya ise Birleşmiş Milletler'de uçuşa yasak bölge uygulanmasına ve olası bir askeri müdahaleyi öngören karar tasarısına çekimser kalmıştır. Libya'ya karşı izlenen sert politika ve askeri müdahale ile rejim değişikliği, Bahreyn'deki demokrasi taleplerinin şiddetli bir şekilde bastırılmasına olan duyarsızlık ve görmezden gelme, Arap halklarının gözünde Batı'nın çifte standardını teyit etmiştir.

Bireysel politikalara karşın, sonunda AB, Mart 2011'de Arap ayaklanmalarına ortak bir tepki vermiş; Avrupa Komisyonu, AB Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Ekonomik ve Sosyal Komite ile Yüksek Temsilci Ashton “Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Paylaşılan Refah için Ortaklık” tasarısını açıklamıştır (Avrupa Birliği, 2011b). Bu tasarısı, “derin demokrasi”, ekonomik gelişme ve toplumdaki topluma temas kavramlarına vurgu yaparak, AB'nin bölgede “sürdürülebilir istikrar” tesis etme hedefini Akdeniz komşularıyla ilişkilerinin odağına koymuştur. Mayıs 2011'de de, gözden geçirilmiş Avrupa Komşuluk Politikası ile Güney Komşuluk Bölgesi için yeni bir strateji geliştirilmiştir (Avrupa Birliği Konseyi, 2011b). Bu yeni ortaklık politikası, demokratikleşme ve kurumsallaşma; toplumlarla daha sıkı bir ortaklık ve sürdürülebilir büyüme ve ekonomik gelişme olarak üç unsura dayanmaktadır. Ancak, iki planın da,

söylemde Birliğin önceki Akdeniz politikaları ile paralelliği dikkat çekmektedir. Demokratikleşme, insan hakları, anayasal reformlar, hukukun üstünlüğü gibi siyasi reformlarda gelişme kaydeden ortaklara, daha fazla destek taahhüt edilmişse de, bu yeni stratejilerin, ekonomik gelişme yoluyla istikrarı öncellediği ölçüde daha önceki Akdeniz politikaları modelinden farklılık gösterdiği söylenemez.

AB karar alıcıları, Suriye’de Cumhurbaşkanı Beşar Esad’a karşı protestolar başladığında, Şam’ı protestolara sınırlı da olsa siyasi reform ile karşılık vermesi konusunda ikna edebileceklerini düşünmüş, gittikçe artan şiddet karşısında, Libya’da olduğu gibi bir askeri müdahale yerine, çeşitli yaptırımlar uygulamayı tercih etmişlerdir. Şüphesiz, bu tercihte, Suriye krizindeki farklı bölgesel ve uluslararası dinamikler de rol oynamıştır. Bölgede, Irak ve Lübnan gibi kırılğan devletlerin bu krizden dolayı istikrarının bozulma olasılığı, İran’ın Esad rejimine olan desteği, Rusya ve Çin gibi uluslararası aktörlerin Libya’da olduğunun aksine, Suriye’ye olası bir askeri müdahaleye karşı kesin duruşları, AB’nin bu politika tercihinin arkasındaki diğer nedenler arasındadır. Mart 2011 ayaklanmasından sonra, AB, Suriye’ye malvarlıklarının dondurulması, seyahat ve vize yasakları, Esad rejimi tarafından protestoculara yönelik saldırılarda kullanabilecek araçlar için ambargo, Suriye petrol ithalatına sınırlamalar gibi bir dizi yaptırım uygulamıştır. Genel olarak, bu ilk dönemde AB ülkelerinin Suriye’ye karşı ortak tutum aldığı söylenebilir. Ancak, şiddetin giderek tırmanması ve bilançosunun artması ile, AB içinde görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Birleşik Krallık, Aralık 2012 AB zirvesinde, Suriyeli muhalifleri silahlandırma konusunu gündeme getirmiş (The Telegraph, 2012), 2012 zirevesini takip eden AB toplantılarında da bu konu gündemde kalmıştır. Birleşik Krallık ve Fransa, silah ambargosunu kaldırıp, Suriye muhalefeti silahlandırmayı savunurken, Almanya, Avusturya, Belçika, Hollanda, İsveç ve Lüksemburg bu görüşe mesafeli durmuştur. Bu ülkeler, muhalefeti silahlandırmanın çözüm olmayacağını, bunun bölgedeki silahlanma yarışını ve silahların radikal grupların eline geçme olasılığını artıracığını, Golan tepelerinde görev yapan Birleşmiş Milletler birliklerini de tehlikeye atma riski taşıdığını savunarak, daha çok insani yardım konusu üzerinde durmuşlardır. Ancak Ağustos 2013’de, Suriye yönetiminin kimyasal silah kullandığı iddiaları karşısında, Ashton’dan sert bir açıklama geldiyse de; AB, Rusya’nın Suriye’nin kimyasal silah stoklarını güven

altına almak için hazırladığı plan ve ABD'nin diplomasiye daha çok zaman tanıma kararıyla birlikte hareket etmiştir (Avrupa Birliği, 2013).

AB, Temmuz 2013'de Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin ordu tarafından devrilmesine de net bir duruş sergilememiştir. Koordineli bir politika izlemek için Ağustos 2013'de toplanan AB Dışişleri Konseyi, Mısır ordusuna silah satışlarını durdurmaya karar vermiş, fakat yardım programlarını askıya almamıştır (Avrupa Birliği Konseyi, 2013). Öte yandan, üye ülkeler yine bireysel olarak farklı politikalar izlemişlerdir. Örneğin, Birleşik Krallık, Mısır ile olan askeri işbirliğini sonlandırmış, Danimarka ise Mısır'a verdiği kalkınma yardımını kesmiştir (Carnegie Endowment for International Peace, 2013).

Görülmektedir ki, AB, kendisi için öncelikli olarak tanımladığı bu bölgede, silah ambargosu ve vize yasakları gibi diğer baskı araçları kullanmış olsa da, bölgede Birlik olarak önderlik ettiği bir politika olmamıştır. Genel olarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konsey'i üyelerini takip etmiş, aynı zorlayıcı önlemleri uygulamıştır.

SONUÇ

“Arap Baharı” diye adlandırılan halk hareketlerinin Avrupa-Akdeniz (*Euro-Mediterranean*) bölgesinde geçmişte benzeri görülmemiş siyasi ve sosyo-ekonomik dönüşümleri tetiklemesinin ardından geçen dört yılı aşkın sürecin bugünkü durumunda, bölgede siyasi reformların durma noktasında olduğu, ekonomik koşulların kötüye gittiği, ve coşkulu demokratikleşme beklentilerinin yerini keskin bölünmelerin aldığı söylenebilir. Bu durum genel olarak AB dış politikası için, özelde de AB Komşuluk Politikası ve Akdeniz Politikaları için bir belirsizlik ortamı yaratmış; Birlik, bölgede reform gündemini uygulamaya koymak ile kendi güvenlik çıkarlarının arasında sıkışmıştır. Siyasi belirsizlik ve reform süreçlerinin tıkanması ile karşı karşıya kalan AB, bölgede doğru siyasi partnerlerin ortaya çıkmasını bekler görünümündedir.

AB'nin geçmişteki Akdeniz politikaları çerçevesinde, düzeni ve istikrarı korumak için, otoriter rejimlerle uzlaşmaya sıcak bakıp, bölge halklarının gereksinimlerine ilgisiz kalarak bu rejimlere destek ve yardımı devam ettirmiş olması,

“Arap Baharı” sürecinde bölgesel aktör iddiasındaki Birliği zor durumda bırakmıştır. Bir yandan bu süreç, AB’nin uygulamada istikrarı, demokrasi ve insan haklarının üzerinde tutan Akdeniz politikalarının başarısızlığının göstergesi olurken, bir yandan da genel anlamda AB’nin ortak dış politika üretmekteki açmazlarını ortaya koyması açısından önemlidir. 2014 yılında gerçekleştirilen AB Parlamento seçimlerinde AB karşıtı (*Euroskeptic*) partilerin önemli kazanımlar elde etmesi AB vatandaşlarının, AB kurumlarına daha fazla yetki vermekteki isteksizliklerini ortaya koymaktadır. Bu seçim sonucu, AB iç politikası için olduğu kadar dış politikası için de geçerli olup, yakın gelecekte daha bütünleşmiş bir dış politika beklenemeyeceğini göstermektedir.

Genel olarak AB’nin Arap halk hareketlerine tepkisi, insani yardım, uzun vadeli programların gözden geçirilmesi, yaptırımlar ve NATO ile birlikte bazı üye ülkelerin askeri müdahalesi şeklinde olmuştur. Bölgedeki krizlere karşı çeşitli siyaset araçlarının harekete geçirilmesi, AB’nin bölgeye Birlik düzeyinde ortak yeni bir yaklaşım sergileyip sergilemediği sorusunu akla getirmektedir. Ancak, son gelişmeler AB’nin Akdeniz havzası ve Orta Doğu’ya yaklaşımının özünde bir değişiklik temsil etmediğini göstermektedir. Bu nedenle, kısa ve orta vadede, daha önce de olduğu gibi bölgedeki siyasi ilişkilerin temelde ikili ilişkiler düzeyinde yürüyeceği öngörülebilir.

Sonuç olarak, hem genelde ODGP tartışmaları çerçevesinde, hem de Kuzey Afrika ve Orta Doğu özelinde, Kissinger’in “Avrupa’yı aramak istediğim zaman, kimi arayacağım?” sorusuna, geçtiğimiz günlerde kendisinin belirttiği, Avrupa’da artık aranacak bir telefon olmasına karşın, yanıtın her zaman açık ve net olmadığı görüşüne katılmamak mümkün gözükmemektedir.

NOTLAR

¹ GAP’a dahil olan ülkeler: Arnavutluk, Cezayir, Fas, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İspanya, İsrail, Lübnan, Libya, Malta, Mısır, Portekiz, Suriye, Tunus, Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan.

² Akdeniz için Birlik, 27 AB üyesi ve 16 Akdeniz ortak ülkeden oluşmuştur (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Cezayir, Fas, Filistin Yönetimi, Hırvatistan, İsrail, Karadağ, Lübnan, Mısır, Monako, Moritanya, Suriye, Tunus, Türkiye, Ürdün).

KAYNAKÇA

- Avrupa Birliği (1995) **Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean Partnership**, Barcelona, 27-28.11.1995, http://www.eas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf, E.T.: 15.11.2014.
- Avrupa Birliği (2008) **Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean**, Paris, 13.07.2008, http://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/paris_declaration.pdf, E.T.: 3.11.2014.
- Avrupa Birliği (2011a) **Catherine Ashton'ın AB Parlamentosu'nda Yaptığı Konuşma**, Brüksel, 2.02.2011, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-66_en.htm, E.T.: 12.11.2014.
- Avrupa Birliği (2011b) **A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean**, 8.03.2011, Brüksel.
http://eeas.europa.eu/euromed/docs/com2011_200_en.pdf, E.T.: 8.11.2014.
- Avrupa Birliği (2013) **AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın Suriye'nin Kimyasal Silahlarının Uluslararası Kontrol Altına Alınmasına İlişkin Teklif Konusundaki Açıklaması**, 10.09.2013, <http://www.avrupa.info.tr/tr/resource/news-archiv/news-single-view/article/ab-yueksek-temsilcisi-catherine-ashtonin-suriyenin-kimyasal-silahlarinin-uluslararasi-kontrol-1.html>, E.T.: 30.10.2014.
- Avrupa Birliği Konseyi (2003) “A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy”, Brüksel, 12.12.2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, E.T.: 10.10.2014.
- Avrupa Birliği Konseyi (2011a) “Joint Statement by EU High Representative Catherine Ashton and Commissioner Stefan Füle on the events in Tunisia”, 14.01.2011, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/118865.pdf, E.T.: 12.11.2014.
- Avrupa Birliği Konseyi (2011b) **A New Response to a Changing Neighbourhood: A Review of Neighbourhood Policy**, Brüksel, 25.05.2011, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf, E.T.: 1.10.2014.
- Avrupa Birliği Konseyi (2013), Press Release, Brüksel, 21.08.2013, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/138603.pdf, E.T.: 13.11.2014.
- Avrupa Komisyonu (1989) “Commission Proposes Renewed Mediterranean Policy”, Press Release P/89/71, 17.11.1989,

- http://www.europa.eu/rapid/press-release_P-89-71_en.htm, E.T.: 8.01.2015.
- Avrupa Komisyonu (2004) “European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, 12.05.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf, E.T.: 3.11.2013.
- Avrupa Komisyonu (2010a) **Implementation of EU Neighbourhood Policy in 2009: Progress Report Tunisia**, Brüksel, 12.05.2010, http://aei.pitt.edu/39591/1/SEC_%282010%29_514.pdf, E.T.: 3.10.2014.
- Avrupa Komisyonu (2010b) **Implementation of EU Neighbourhood Policy in 2009: Progress Report Egypt**, Brüksel, 12.05.2010, http://aei.pitt.edu/39591/1/SEC_%282010%29_517.pdf, E.T.: 3.10.2014.
- Avrupa Komisyonu (2010c) **Implementation of EU Neighbourhood Policy in 2009: Progress Report Morocco**, Brüksel, 12.05.2010, http://aei.pitt.edu/39591/1/SEC_%282010%29_521.pdf, E.T.: 3.10.2014.
- Avrupa Parlamentosu (2013) “European Parliament Recommendation to the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and Vice President of the European Commission, to the Council and to the Commission of 13 June 2013 on the 2013 Review of the Organisation and the Functioning of the EEAS”, 13.06.2013, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0278+0+DOC+XML+V0//EN>, E.T.: 8.10.2014.
- Balfour, R. (2011) “The Arab Spring, the Changing Mediterranean, and the EU: Tools as a Substitute for Strategy?”, Policy Brief, **European Policy Center**, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1311_the_arab_spring.pdf, E.T.: 18.11.2014.
- Balfour, R. (2012) “Changes and Continuities in EU Mediterranean Relations after the Arab Spring” in S. Biscop, R. Balfour, M. Emerson (eds.), **An Arab Springboard for EU Foreign Policy?**, Egmont Paper 54, Royal Institute for International Relations, Gent: Academia Press, 27-35.
- Bicchi, F. (2009) “Euro-Mediterranean Relations in Historical Perspective” in **The Euro-Mediterranean Dialogue: Prospects for an Area of Prosperity and Security**, Brussels: Foundation for European Progressive Studies, 14-20.
- Bicchi, F. (2011), “The Union for the Mediterranean or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations”, **Mediterranean Politics**, 16 (1), 3-19.
- Birleşik Krallık Hükümeti Haberleri (2011) **Joint UK, France, Germany, Italy and Spain Statement on Egypt**, 3.02.2011, <http://www.gov.uk/government/news/joint-uk-france-germany-italy-and-spain-statement-on-egypt>, E.T.: 2.11.2014.

- Cardwell, P. J. (2011) “EuroMed, European Neighbourhood Policy and the Union for the Mediterranean: Overlapping Policy Frames in the EU’s Governance of the Mediterranean”, **Journal of Common Market Studies**, 49 (2), 219-241.
- Carnegie Endowment for International Peace (2013) **International Reactions to the Crisis in Egypt**. <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2013/08/22/international-reactions-to-the-crisis-in-egypt>, E.T.: 13.11.2014.
- Gera, Vanessa (2012) “Kissinger Says Calling Europe Quote Not Likely His”, *AP*, <http://bigstory.ap.org/article/kissinger-says-calling-europe-quote-not-likely-his>, 27.06.2012, E.T. : 1.11.2014
- Gomez R. (2003) **Negotiating the Euro-Mediterranean Partnership: Strategic Action in EU Foreign Policy?**, Hampshire, England: Ashgate.
- Grant C. (2011) **A New Neighbourhood Policy for the EU**, Policy Brief, London: Centre for European Reform.
- Hollis R. (2012) “No Friend of Democratization: Europe’s Role in the Genesis of the ‘Arab Spring’”, **International Affairs**, 88 (1), 81-94.
- Kausch, K., R. Youngs (2009) “The End of the ‘Euro-Mediterranean Vision’”, **International Affairs**, 85 (5), 963-975.
- Pace, M. (2009) “Paradoxes and Contradictions in EU Democracy Promotion in the Mediterranean: The Limits of EU Normative Power”, **Democratization**, 16 (1), 39-58.
- Smith M.E. (2013) “The European External Action Service and the Security-Development Nexus: Organizing for Effectiveness or Incoherence?”, **Journal of European Public Policy**, 20 (9), 1299-1315.
- Spiegel Online International (2010) “EU Foreign Affairs Chief ‘Out of Her Depth’: Doubts Increase about Catherine Ashton’s Ability”, 19.04.2010, <http://www.spiegel.de/international/europe/eu-foreign-affairs-chief-out-of-her-depth-doubts-increase-about-catherine-ashton-s-ability-a-689764.html>, E.T.: 15.10.2014
- The Telegraph (2012) “Syria: Cameron Secures EU Pledge to Review Arms Embargo”, 14.12.2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9745519/Syria-Cameron-secures-EU-pledge-to-review-arms-embargo.html>, E.T.: 28.10.2014.
- Torreblanca, J.I. (2012) “Tunisia is a Strategic Opportunity for the EU”, European Council on Foreign Relations, 21.01.2012, http://ecfr.eu/blog/entry/tunisia_is_a_strategic_opportunity_for_the_eu, E.T.: 14.10. 2014.

Tovias, A. (1996) "The EU's Mediterranean Policy Under Pressure" in R. Gillespie (ed.), **Mediterranean Politics**, London: Pinter Publishing, 9-25.

Tzifakis, N. (2007) "EU's Region-Building and Boundary-Drawing Policies: The European Approach to the Southern Mediterranean and the Western Balkans", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, 9(1), 47-64.